

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA VIJDON ERKINLIGINING TA'MINLANISHI**Jo'rayev Akram Nomozovich**

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi.

Sayfiddinova Marvarid Najmiddin qizi

Termiz davlat universiteti talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19857788>

Annotatsiya. Mazkur maqola O'zbekiston Respublikasida vijdon erkinligining konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari, davlat-din munosabatlari tizimi va amaliy holati tahlilga tortilgan. Tadqiqot 1992-yilgi Konstitutsiyadan 2021-yilgi diniy erkinlik qonunigacha bo'lgan huquqiy evolyutsiyani, islohotlar davridagi ijobiy o'zgarishlarni va hali hal etilmagan muammolarni qamrab oladi. Asosiy xulosa shundan iboratki, O'zbekiston vijdon erkinligi sohasida sezilarli yutuqlarga erishgan bo'lsa-da, xalqaro standartlar bilan to'liq muvofiqlikka erishish yo'lida jiddiy qadam talab etuvchi masalalar saqlanib qolmoqda.

Kalit so'zlar: vijdon erkinligi, din erkinligi, O'zbekiston, diniy tashkilotlar, dunyoviy davlat, huquqiy islohot, diniy ozchiliklar.

Аннотация. В статье анализируются конституционно-правовые основы свободы совести в Республике Узбекистан, система государственно-конфессиональных отношений и их практическое состояние. Главный вывод заключается в том, что, хотя Узбекистан добился значительных успехов в области свободы совести, остаются вопросы, требующие серьезных шагов на пути к полному соответствию международным стандартам.

Ключевые слова: свобода совести, свобода вероисповедания, Узбекистан, религиозные организации, светское государство, правовая реформа, религиозные меньшинства по международным стандартам.

Annotation. This article analyzes the constitutional and legal foundations of freedom of conscience in the Republic of Uzbekistan, the system of state-religious relations, and the practical situation. The study covers the legal evolution from the 1992 Constitution to the 2021 Religious Freedom Act, the positive changes during the reform period, and the issues that remain unresolved. The main conclusion is that, while Uzbekistan has made significant progress in the area of freedom of conscience, there are still issues that require serious steps towards achieving full compliance with international standards.

Keywords: freedom of conscience, freedom of religion, Uzbekistan, religious organizations, secular state, legal reform, religious minorities.

I. KIRISH

Vijdon erkinligi — insonning o'z ichki e'tiqodini mustaqil ravishda belgilash, biron-bir dinga mansub bo'lish yoki mansub bo'lmaslik huquqi — zamonaviy huquqiy tizimlarning eng muhim asoslaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi aholiga ko'ra mintaqaning eng yirik davlati sifatida, taxminan 90 foizi sunniy musulmonlardan iborat ko'p millatli jamiyatni boshqarib kelmoqda [2; 1-bet]. Bunday demografik tarkib vijdon erkinligini ta'minlashni ham davlat xavfsizligi, ham fuqarolik tengligining muhim sharti qilib qo'yadi.

Mustaqillikdan buyon O'zbekiston bu sohadagi qonunchilikni ikki marta tubdan qayta ko'rib chiqdi — 1998-yilda va 2021-yilda. Ushbu jarayon davlat-din munosabatlarini qanday tartibga solish kerakligi haqidagi doimiy izlanishni aks ettiradi.

Tadqiqotning maqsadi ushbu huquqiy asoslar va amaliyotni ob'ektiv tahlil etish, ijobiy o'zgarishlarni ham, saqlanib qolayotgan muammolarni ham ochib berishdan iborat.

O'zbekiston Respublikasining 1992-yilgi Konstitutsiyasi 31-moddasida "Hamma uchun vijdon erkinligi kafolatlanadi. Har bir inson xohlagan dinga e'tiqod qilish yoki hech qaysi dinga e'tiqod qilmaslik huquqiga ega. Diniy qarashlarga majburan kiritish yo'l qo'yilmaydi" deb mustahkamlangan [1; 31-modda]. Bu norma o'z mazmuniga ko'ra BMT ning Fuqarolik va siyosiy huquqlar haqidagi xalqaro paktining 18-moddasiga mos keladi. 2023-yilda qabul qilingan yangi Konstitutsiya ushbu kafolatlarni yanada mustahkamlab, O'zbekistonni rasman "dunyoviy davlat" sifatida belgiladi [3; 1-bet].

Qonunchilik darajasida vijdon erkinligini tartibga soluvchi asosiy hujjat sifatida 2021-yilgi "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi qonun amal qilmoqda [3; 1-bet]. U 1998-yilgi qonunni almashtirdi va bir qator ijobiy o'zgarishlarni o'z ichiga oldi: diniy tashkilotlar ro'yxatdan o'tishi uchun onlayn ariza berish imkoniyati yaratildi; diniy kiyimda jamoat joylarida yurish bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri taqiq olib tashlandi. Biroq xalqaro ekspertlar, jumladan Venetsiya Komissiyasi va BMT maxsus ma'ruzachilari, ushbu qonunda ham bir qator muammoli normalar saqlanib qolganligini ta'kidladilar [2; 1-bet]. Bizning fikrimizcha, qonunchilikdagi bu ziddiyat — rasmiy kafolatlar bilan amaliy cheklovlar o'rtasidagi tafovut — O'zbekistondagi vijdon erkinligi muammosining asosiy nuqtasini tashkil etadi.

Rasmiy qonunchilikdan tashqari, vijdon erkinligining real holati amaliyotda qanday ko'rinish olishi muhim ahamiyatga ega. Bu sohada bir necha jihat ajralib turadi.

Birinchi, ro'yxatdan o'tish tizimi. 2021-yilgi qonunga ko'ra diniy tashkilot ro'yxatdan o'tishi uchun kamida 50 ta ta'sischi a'zo talab etiladi va ularning barchasi bir shahar yoki tuman sakini bo'lishi shart [3; 1-bet]. Bu talab ko'plab kichik diniy jamoalar, ayniqsa protestant xristianlar va Yahova guvohlarining ro'yxatdan o'tishini amalda imkonsiz qilib qo'ymoqda [4; 1-bet]. Bizning fikrimizcha, 50 ta a'zo talabi diniy erkinlikni emas, davlat nazoratini ustuvor qo'yuvchi norma sifatida baholanishi kerak. Ikkinchi, missionerlik va diniy targ'ibot masalasi.

Qonun missionerlik faoliyatini va ruxsatsiz diniy ta'limni taqiqlaydi [3; 1-bet]. Buning oqibatida xristianlar, Yahova guvohlar va boshqa ozchilik guruhlar vakillari e'tiqodlarini ochiq ifodalaganliklari uchun jarima va ta'qibga uchragan holatlar qayd etilmoqda [5; 1-bet]. AQSH Davlat departamentining 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, Toshkentda bir 20 yoshli talaba Telegram guruhida diniy qo'shiq ulashgani uchun uch yil ozodlikdan mahrum etildi [2; 1-bet]. Bu voqea vijdon erkinligi va xavfsizlik orasidagi muvozanat masalasini keskin ko'tarib qo'yadi.

Uchinchi, islomni davlat tomonidan boshqarish. Hukumat O'zbekiston Musulmonlari idorasini bevosita nazorat qiladi, imomlar xutbasining mazmunini va chop etilayotgan diniy materiallarni tasdiqlash vakolatiga ega [2; 1-bet]. Bu holat bir tomondan radikalizatsiyaga qarshi profilaktika vositasi bo'lsa, ikkinchi tomondan rasmiy islom tashqarisidagi har qanday diniy ifodani "shubhali" sifatida belgilash xavfini keltirib chiqaradi. Bizning fikrimizcha, diniy e'tiqodning ichki mazmunini davlat nazoratiga olish vijdon erkinligining mohiyatiga ziddir.

2016-yildan boshlab Prezident Mirziyoyev rahbarligida diniy erkinlik sohasida aniq ijobiy siljishlar kuzatildi. 2018-yilda O'zbekiston AQSH ning "alohida nazorat ro'yxati"dan chiqarildi; 2020-yilda esa butunlay "muammo davlatlar ro'yxati"dan olib tashlandi [6; 1-bet]. Bu qadam xalqaro hamjamiyat tomonidan ijobiy baholandi va davlatning islohotlarga sodiqligini tasdiqladi.

Biroq Human Rights Watch ning 2023-yilgi hisobotiga ko'ra, islohotlar va'dalari hali to'liq amalga oshmagan [4; 1-bet].

Qonuniy diniy faoliyatni "ekstremizm" deb talqin qilish holatlari davom etmoqda. AQSHning Xalqaro diniy erkinlik komissiyasi (USCIRF) 2024-yilda O'zbekistonda diniy erkinlik sharoitining yomonlashib borayotganligini ta'kidladi [7; 1-bet]. Venetsiya Komissiyasi va AQSH Davlat departamentining baho-lariga ko'ra, 2021-yilgi qonun xalqaro standartlarga to'liq muvofiq emasligini saqlab qoldi [2; 1-bet].

Bizning fikrimizcha, ushbu tafovut tasodifiy emas — u davlat xavfsizligi va diniy erkinlik o'rtasidagi doimiy kuchlanishning huquqiy ifodasidir. Bu kuchlanishni yo'q qilish uchun qonunchilik islohoti bilan birga ijtimoiy ishonch muhitini shakllantirish ham zarur.

O'zbekiston vijdon erkinligi sohasida muhim qadamlar qo'ygan — konstitutsiyaviy kafolatlar mustahkamlangan, xalqaro ro'yxatlardan chiqilgan, qonunchilik yangilangan. Bu yutuqlarni inkor etib bo'lmaydi.

Shu bilan birga, asosiy muammo saqlanib qolmoqda: qonuniy diniy faoliyat bilan "ruxsatsiz" faoliyat o'rtasidagi chegara hali ham noaniq va bu noaniqlik fuqarolar huquqlarini cheklash uchun ishlatilmoqda. Diniy ozchiliklar ro'yxatdan o'tishda, e'tiqodlarini erkin ifodalashda va farzandlarini dinda tarbiyalashda hali ham real to'siqlarni his etmoqda. Bizning asosiy xulosamiz shundan iborat: vijdon erkinligini ta'minlashning kaliti qonun matnida emas, uning ruhiga sodiq amaliyotda yotadi. O'zbekiston bu yo'lda to'g'ri yo'nalishda ketmoqda — ammo xalqaro standartlarga to'liq muvofiqlik uchun qonunchilikni yanada takomillashtirish va amaliyotni nazorat qilish mexanizmlarini kuchaytirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (1992, yanvar 8). O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining 11-sessiyasi. <https://constitution.uz/en/clause/index>
2. U.S. Department of State. (2024). 2023 Report on International Religious Freedom: Uzbekistan. <https://www.state.gov/reports/2023-report-on-international-religious-freedom/uzbekistan/>
3. Republic of Uzbekistan. (2021, July). Law on Freedom of Conscience and Religious Organizations. <https://lex.uz>
4. Human Rights Watch. (2023, May 24). Uzbekistan: Backsliding on religious freedom promises. <https://www.hrw.org/news/2023/05/24/uzbekistan-backsliding-religious-freedom-promises>
5. ADF International. (2024). Submission to the 44th Session of the Human Rights Council's UPR: Uzbekistan. https://upr-info.org/sites/default/files/country-document/2024-01/ADF_International_UPR44_UZB_E_Main.pdf
6. Peerjan Journal. (2024). State and religion relations in the Republic of Uzbekistan. <https://peerianjournal.com/index.php/czjmi/article/download/854/706/812>
7. USCIRF. (2024). Religious freedom conditions in Uzbekistan. <https://www.uscirtf.gov/countries/uzbekistan>